

T14 – Clichés – Van cliché naar unieke wending

Twee stappenplannen om een versleten patroon weer te laten werken — en wanneer je een trope juist bewust laat ontsporen.

Dit is onderdeel van de set praktische schrijfhulp van auteur Jurjen Biesbroek – laagdrempelig gereedschap voor beginnende schrijvers, oorspronkelijk bedoeld als zelfhulp voor zijn eigen schrijfontwikkeling.

01 Theorie: van storend naar verrassend

Deze bouwsteen bouwt voort op het onderscheid uit de vorige bouwsteen; een trope is een neutraal bouwsteentje, een cliché is een trope met een te voorspelbare invulling. In deze bouwsteen staat de vraag centraal wat je concreet kan doen als je een cliché in je manuscript herkent, of als je een trope bewust wilt gebruiken zonder dat hij plat wordt?

Stappenplan 1 — een cliché ombuigen tot een verrassende wending

Ken eerst je cliché: begrijp precies welk element van het patroon de lezer irriteert, en houd daarbij je personage in gedachten — dezelfde situatie (bijvoorbeeld een taalbarrière) speelt zich heel anders af bij een uitbundige backpacker dan bij een verlegen toerist. Begin vervolgens bekend, maar verander het vervolg: roep de schijn van het cliché op, en vul het dan anders in dan verwacht — niet de ouders die een arme schoonzoon afwijzen, maar juist enthousiast verwelkomen, met een reden die bij hén past. Laat de omgeving de verwarring van de lezer weerspiegelen: een verbaasde blik van een omstander bevestigt de afwijking zonder hem uit te melken. Werk de wending vervolgens uit: welke gevolgen heeft de onverwachte reactie voor de rest van het verhaal? En doe tot slot een laatste controle: klopt je aanpassing nog met je personages en je verhaalthema, of ben je te enthousiast afgeweken?

Stappenplan 2 — het hopeloos achterhaalde cliché

Dit tweede stappenplan is bedoeld voor clichés die al "hopeloos achterhaald" zijn — patronen die vrijwel elke lezer al kent, zoals "de butler heeft het gedaan". Zoek eerst de aantrekkingskracht achter het cliché: elk cliché bevat een sterke, eenvoudige emotionele kern die verklaart waarom het ooit zo populair werd. Bij de butler-die-het-deed is dat bijvoorbeeld de vraag: als een trouwe dienaar al kan verraden, wie kan je dan überhaupt nog vertrouwen? Personaliseer vervolgens het cliché: zorg voor unieke, specifieke personages in plaats van generieke types — een cliché wordt pas echt storend wanneer de invulling zo generiek is dat hij voor iedereen zou kunnen gelden. En wees bereid om een cliché-element dat je zelf koestert (het schattige detail, de romantische bijklank) alsnog te laten sneuvelen als het de rest van de tekst overheerst.

Subversie — een trope bewust vestigen en breken

Waar de twee stappenplannen hierboven een cliché repareren, gaat het hier om een trope opzettelijk oproepen om de verwachting vervolgens te doorbreken. Dat vraagt om drie dingen: de trope eerst stevig vestigen (via personagerollen, wereldopbouwdetails, vroege plotmomenten), zodat de lezer het patroon volledig herkent; de omkering vervolgens laten voortkomen uit karakter en logica, want het beste effect ontstaat wanneer de wending achteraf onvermijdelijk aanvoelt, ook al was hij in het moment zelf schokkend; en ten slotte mate houden — niet elke verwachting hoeft omgedraaid te worden, een lezer heeft ook bevestigde verwachtingen en emotionele overwinningen nodig om zich veilig genoeg te voelen om verrast te kunnen worden.

En wat ik al in de eerdere bouwsteen benoemde: probeer niet elk cliché koste wat kost te vermijden. Sommige tropes — spreekwoorden en gezegden bijvoorbeeld — komen ook in het echte leven voor. Dat maakt ze minder snel storend. En een cliché volledig mijden kan zelfs een nieuw probleem opleveren: een verhaal dat zo krampachtig anders wil zijn dat het voor de lezer onnavolgbaar wordt. Een bekende trope is ook een houvast — gebruik dat bewust, in plaats van uit angst voor het woord "cliché" elk herkenbaar patroon te schrappen.

02 Praktijkvoorbeelden van bekende schrijvers

De trope stevig vestigen, dan breken — George R.R. Martin

Ned Stark wordt in de openingshoofdstukken van A Game of Thrones nadrukkelijk neergezet als de klassieke, eervolle held — het soort personage dat in vrijwel elk ander fantasyverhaal de hoofdpersoon blijft tot het einde. Zijn onthoofding, relatief vroeg in het verhaal, schokt juist omdat de trope zo stevig was gevestigd. De omkering herschrijft meteen het morele landschap van de rest van het boek.

De verwachte dader is het slachtoffer, niet de schuldige — Gillian Flynn

Gone Girl vestigt eerst grondig de trope van de verdwenen, weerloze vrouw en de verdachte echtgenoot. De onthulling dat Amy Dunne zelf de meesterbrein achter het complot is, werkt zo goed omdat de eerste helft van het boek de lezer volledig laat geloven in het omgekeerde patroon — de subversie is pas krachtig omdat de opbouw eerlijk en overtuigend was.

Personalisering van een generiek cliché — Nadine van de Sande

Het voorbeeld van de homoseksuele beste vriend illustreert personalisering goed: de trope (een man en een vrouw zijn boezemvrienden, de man valt op mannen) blijft intact, maar de clichématige invulling (vrouwelijk gedrag, interesse in mode) verdwijnt zodra dat personage bijvoorbeeld een gespierde racefanaat wordt. De trope blijft herkenbaar, het cliché verdwijnt.

03 Mijn voorbeeld: hoe ik het deed als beginnend schrijver

Zoals in de vorige bouwsteen vermeld heb ik geen subversie toegepast op de spionnen. De spanning zat er juist in dat de spionnen clichématige gevaarlijke gevechtsmachines moesten zijn, maar dat ze tegenover elkaar niet in staat waren om hun wapenschild omhoog te houden.

04 Zoek je eigen voorbeeld

Blader naar een trope in je eigen manuscript die je stevig hebt gevestigd. Overweeg: zou een latere, geloofwaardige omkering hiervan de lezer verrassen zonder oneerlijk aan te voelen?

OEFENING · 15–20 MINUTEN

Geleide micro-oefening: de vier stappen toepassen

Jouw oefening: kies een cliché in je eigen manuscript. Loop de vier stappen uit het eerste stappenplan langs: ken je cliché, verander het vervolg, laat de omgeving reageren, werk de wending uit.

Controlevraag: klopt je nieuwe invulling nog met je personage en je verhaalthema?

OPDRACHT · 30–45 MINUTEN

Zelfstandige toepassing: een trope bewust vestigen en breken

Jouw opdracht: kies een trope die je in je manuscript gebruikt. Schrijf een korte scène waarin je die trope eerst nadrukkelijk vestigt — laat de lezer het patroon volledig herkennen — en bedenk vervolgens een geloofwaardige, uit karakter voortkomende manier om hem later te breken.

Doel: ervaren hoe het voelt om een verwachting eerst eerlijk op te bouwen voor je hem loslaat.

05 Zelfcontrole

Loop je manuscript na op de volgende vier punten.

- ☐ Ken je de emotionele aantrekkingskracht achter elk cliché dat je herkent in je eigen tekst?
- ☐ Zijn je personages specifiek en uniek genoeg om een generiek patroon te personaliseren?
- ☐ Als je een trope bewust wilt breken: heb je hem eerst stevig genoeg gevestigd?
- ☐ Voelt de omkering geloofwaardig vanuit karakter, of komt hij willekeurig over?

Dit onderdeel kun je uiteraard toepassen op elke scène die je zelf onderhanden neemt.

06 Samenvatting

Belangrijkste onderwerpen

Twee stappenplannen om een cliché om te buigen (naar een verrassende wending, en naar een "clichéproof" versie van een hopeloos achterhaald patroon); wanneer je een cliché juist met rust moet laten; het bewust vestigen en breken van een trope (subversie).

Kernpunten

Een cliché ombuigen begint met het kennen van de aantrekkingskracht erachter en het personaliseren van generieke elementen. Niet elk cliché moet verdwijnen — sommige zijn juist een nuttig houvast. Subversie werkt het best wanneer een trope eerst stevig en eerlijk wordt gevestigd, zodat de latere omkering verrassend én logisch aanvoelt.

Conclusies en acties

Pas bij een cliché het vierstappenplan toe: ken het, verander het vervolg, laat de omgeving reageren, werk het uit. Zoek bij hopeloos achterhaalde clichés de emotionele kern en personaliseer. Vestig een trope stevig voor je hem breekt, en zorg dat de omkering uit karakter voortkomt.

BRONVERMELDING

Aanvullende bronnen: Nadine van de Sande, Verhaalentaal-blog, "Cliché en tropes" (reeks, met name "Van cliché naar creatieve creatie" en "Hoe kan je een cliché clichébestendig maken?"); diverse craft-artikelen over het subverten van tropes (Author's Pathway, Number Analytics).

Literaire voorbeelden: George R.R. Martin, *A Game of Thrones* (1996); Gillian Flynn, *Gone Girl* (2012). Toepassing: fragmenten uit *Het Algoritme van Verraad* (Jurjen Biesbroek, 2026).